

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra nederlandistiky

Studijní rok 2012/2013

***VROUWEN NAAR JACATRA VAN ARY DEN
HERTOG EN ELINE VERE VAN LOUIS
COUPERUS, EEN VERGELIJKING***

***COMPARISON OF THE NOVELS VROUWEN NAAR JACATRA BY ARY DEN
HERTOG AND ELINE VERE BY LOUIS COUPERUS***

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE STUDIA NIZOZEMSKÉ FILOLOGIE

Natália Pikulíková

Vedoucí práce: Mgr. Iwona Piotrowska

OLMOUC 2013

Ik verklaar dat ik mijn scriptie zelfstandig heb geschreven en alle gebruikte bronnen heb vermeld.

Prohlašuji, že jsem svou seminární práci vypracovala samostatně a uvedla v ni veškerou literaturu, kterou jsem použila.

V Olomouci, dne

Natália Pikulíková

Dankbetuiging

Ik wil graag van harte mijn dank betuigen aan mijn begeleider, mgr. Iwona Piotrowska voor haar waardevolle adviezen.

INHOUD

INLEIDING	6
1 INFORMATIE OVER DE SCHRIJVERS	8
1.1 Ary den Hertog (7 oktober 1889, 's Gravenhage - 17 december 1958, Nijmegen).8	
1.1.1 Historische roman	9
1.2 Louis Couperus (10 juni 1863, Den Haag – 16 juli 1923, De Steeg)	10
1.2.1 Het naturalisme	11
1.2.2 Het sensitivisme	13
2 VERTALINGEN VAN <i>ELINE VERE</i> EN <i>VROUWEN NAAR JACATRA</i> IN HET TSJECHISCH EN IN HET SLOWAAKS.....	15
2.1 Vertalingen van Eline Vere	15
2.2 Vertalingen van Vrouwen naar Jacatra	15
3 INHOUD VAN <i>ELINE VERE</i> EN <i>VROUWEN NAAR JACATRA</i>	17
3.1 Eline Vere.....	17
3.2 Vrouwen naar Jacatra	18
4 PARALLELEN IN DE AFBEELDING VAN ALETTA BRUYSTENS EN <i>ELINE VERE</i> EN HUN LEVEN	20
4.1 Korte karakteristiek van de vrouwelijke hoofdfiguren van Eline Vere en Vrouwen naar Jacatra	20
4.2 Gedachten en gevoelens die de hoofdfiguren ervaren	22
4.2.1 Ontevredenheid	22
4.2.2 Eigenbelang	22
4.2.3 Fantasie versus realiteit.....	23
4.2.4 Het leven in herinneringen.....	24
4.3 Invloed van de maatschappij en van andere personages op de hoofdfiguren	25

4.3.1	Het huwelijk.....	25
4.3.2	Individualisme van de vrouwelijke hoofdpersonages en het contrast met andere personages	26
4.4	Mannen in het leven van de hoofdfiguren en hun invloed.....	28
4.4.1	Zelfrealisatie van de hoofdpersonages.....	28
4.4.2	Persoonlijke ontwikkeling van de hoofdpersonages dankzij de mannen	28
4.4.3	Verlangen naar liefde.....	30
4.4.4	Bewondering voor mannelijke eigenschappen	31
4.4.5	Minachting voor enkele mannelijke eigenschappen.....	32
4.4.6	Onbegrensd medelijden - de rol van een vrouw in het leven van een man ...	33
4.4.7	Sterk gevoel van getrouwheid aan een man.....	35
4.4.8	Mannen als beschermers	36
4.5	Pessimistische afsluiting	37
4.5.1	Verlangen naar rust	37
4.5.2	Bitterheid en ongeluk.....	37
4.5.3	Verzoening met het noodlot.....	38
4.5.4	Dood als ultieme verlossing.....	39
	CONCLUSIE.....	41
	BRONNEN	44
	Resumé in het Tsjechisch	47
	Resumé in het Engels.....	48
	Annotatie.....	49

INLEIDING

In de traditie van zulke romans als Flauberts *Madame Bovary* en Tolstoy's *Anna Karenina* zetten ook de Nederlandse schrijvers Ary den Hertog in *Vrouwen naar Jacatra* en Louis Couperus in *Eline Vere* in het midden van hun verhaal een bijzondere vrouw die wil vechten voor het geluk. Tijdens mijn studie van de Nederlandse filologie heb ik kennis gemaakt met beide romans en ik heb me op deze twee boeken geconcentreerd tijdens het schrijven van essays voor literaire vakken in het eerste en tweede jaar. Het was interessant op te merken dat beide auteurs, hoe verschillend zij en hun werk ook kunnen zijn, willen in deze romans primair over vrouwelijke psychologie schrijven en emoties en gedachten van een vrouw tonen. Het beeld, dat zij gecreëerd hebben, was in veel opzichten hetzelfde en volgens mij zijn bij beide hoofdfiguren identieke gevoelens en gedachten te zien, wat heel interessant is, omdat de schrijvers niet in dezelfde tijd geleefd hebben.

Beide mannelijke auteurs volgen het leven van een vrouw voor wie liefde en geluk alles blijken te zijn. Hun hoofdpersonages zoeken het hele leven naar iets en, wat heel belangrijk is, zijn ze voortdurend beïnvloed door mannen in hun nabijheid. In welke situatie dan ook is er altijd een mannelijke personage die de vrouwelijke hoofdpersonage beïnvloedt. Hoe Couperus en den Hertog dit invloed weergeven en welke parallelen in de twee verhalen gezien kunnen worden zal uitgebreid besproken worden, evenals de invloed van de maatschappij en van het noodlot waar blijkbaar niemand tegen kan vechten.

Uit het eerste en derde hoofdstuk blijkt dat de twee schrijvers en de romans in veel aspecten van elkaar verschillen. Niet alleen de situering in ruimte maar ook in tijd verschilt, evenals de sociale klasse waar de schrijvers zich op concentreren. De verschillen zijn duidelijk en zullen niet uitgebreid beschreven worden. De focus van deze scriptie zal liggen op het laten zien welke overeenkomsten er zijn in deze verschillende romans van twee verschillende auteurs wat het afbeelden van de vrouwelijke hoofdfiguur betreft.

De eerste drie hoofdstukken hebben een meer informatief karakter en ze vormen een inleiding voor de analyse die in het vierde hoofdstuk volgt. Na het eerste hoofdstuk dat gewijd is aan de schrijvers, hun stijl en de verklaring van enkele literaire termen, komt er een korte paragraaf over de vertalingen van *Eline Vere* en *Vrouwen naar Jacatra*. Het derde hoofdstuk geeft een samenvatting van de inhoud van de romans. Door middel van

een diepgaande analyse van de teksten zal in het vierde hoofdstuk de psychologie van de hoofdpersonages van beide romans, de invloed van mannelijke personages en van de maatschappij beschreven worden. Dit hoofdstuk is het meest uitgebreid en er worden passages uit de romans geciteerd om de overeenkomsten te tonen.

Er worden veel citaten gebruikt in deze scriptie niet alleen om literaire termen vakkundig uit te leggen maar vooral om voorbeelden te geven uit de twee geanalyseerde romans. Na de twee romans meermaals aandachtig gelezen te hebben werden passages zorgvuldig uitgekozen om de gepresenteerde ideeën te ondersteunen.

In de conclusie van deze scriptie wordt behalve een algemene samenvatting ook nog eens een korte kijk gegeven op de parallellen in de afbeelding van de hoofdfiguren van de romans.

1 INFORMATIE OVER DE SCHRIJVERS

1.1 *Ary den Hertog (7 oktober 1889, 's Gravenhage - 17 december 1958, Nijmegen)*

Ary den Hertog was een Nederlandse schrijver die geboren werd op 7 oktober 1889 in 's Gravenhage. Op de Koninklijke Militaire Academie te Breda werd hij opgeleid voor een militaire loopbaan. Tijdens zijn carrière bracht hij enkele jaren door op Java en in Atjeh. Nadat hij werd gepensioneerd, was hij opgenomen in de hoofdredactie van de *Haagse Post*. Al veel vroeger had den Hertog interesse voor het schrijverschap. In 1925 werd zijn eerste toneelstuk *Zijn Geheugen* gepubliceerd. Al eerder werd dit stuk gespeeld door de Cadettentoneelvereniging. Later begon hij werken te publiceren in *Het Vaderland*, waar *Eline Vere* van Louis Couperus ook eerst werd gepubliceerd. Als toneelcriticus schreef Ary den Hertog voor *Nederland* en *De Hollandsche Revue*. Onder anderen heeft den Hertog toneelstukken geschreven zoals *Ex-koning Peter* (1923), *Levend dood* (1927), *Soldateneer* (1928), *Tien ure heit de klok* (1929) en *Des Duivels Prentenboek* (1927). Na de Tweede Wereldoorlog ging Ary den Hertog door met zijn werk en schreef hij onder anderen de komedie *Opened by Censor* (1948), het openluchtspel *Het Wonderlijk Uur* (1948), *Zelfportret* (1951), *Circus Europa* (1952) en *Sybrech Willemsdochter* (1956).

Ary den Hertog was niet alleen een schrijver van toneelstukken. Hij is ook bekend als romanschrijver. Veel van zijn romans gaan terug in de geschiedenis en hij kiest interessante historische thema's. Onder zijn werken zoals *De Profeet in de dancing* (1931), *Willem van Oranje* (1932), *Machtig Holland* (1941) en *Sybrech Willemsdochter* (1945) vinden wij ook de historische roman *Vrouwen naar Jacatra*, die voor het eerst in 1934 gepubliceerd werd.¹

Ary den Hertog was niet alleen een schrijver maar hij werkte ook als voorzitter van het Nederlands Toneelverbond en redacteur van het tijdschrift van dit verbond *Het Toneel*. Toch blijft de dramatische kunst het belangrijkste voor hem. (Stroman 1961:79 – 80):

Den Hertog was een toneelschrijver, die zich rekenschap gaf van het feit, dat het toneel geen versiering en niet allereerst, hoewel ook, een amusement betekent. Hij

¹ B. Stroman, "Ary den Hertog," *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1960-1961*. Leiden: E.J. Brill, 1961, pp. 77 – 80, http://www.dbnl.org/tekst/jaa003196101_01/jaa003196101_01_0010.php, toegang op 29 december 2012.

was een man, die dank zij zijn militaire opleiding in staat was reëel te denken, een door de kunst geraakt, ernstig en schuchter mens, iemand die van de hem bestormende gedachten kon schrikken.

1.1.1 Historische roman²

Volgens *Lexicon van Literaire Termen* is een historische roman een “roman die zijn verhaalstof put uit historische gebeurtenissen en/of personages³, meestal met de bedoeling (de sfeer van) een bepaalde periode uit het verleden voor de lezer op te roepen.”⁴ Men kan de romanschrijver vergeleken “met de geschiedschrijver, maar hij herordent en bewerkt zijn materiaal met zijn verbeelding⁵.”⁶ Bekende schrijvers van historische romans waren bijvoorbeeld Walter Scott, Victor Hugo, Lev Nikolajevitsj Tolstoj en Henryk Sienkiewicz.

Op thematisch-structurele gronden kan een andere verdeling gemaakt worden. Als men zich focust op criteria die iets te maken hebben met de grondelementen van de verhalen

² In het *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek* (2002) van P.J. Verkruijsse, H. Struik, G.J. van Bork en G.J. Vis (beschikbare tekst in de dbnl.org) vinden we onder de term “roman” de volgende uitleg: “Met de term roman wordt een grote verscheidenheid aan (proza)teksten aangeduid die overwegend van fictionele aard (fictie) zijn en in omvang doorgaans het verhaal en de novelle overtreffen. [...] Naast de lengte als criterium worden meestal ook inhoudelijke argumenten genoemd om tot een onderscheid te komen. Zo zou de roman breder van opzet zijn en de personages in een bepaalde ontwikkeling tonen, terwijl de novelle slechts één (beperkt) conflict uitwerkt. In de roman zou de intrige (plot) als gevolg daarvan gecompliceerder zijn, d.w.z. samengesteld uit hoofd- en nevenintriges. De novelle zou daarentegen een enkelvoudige structuur kennen. Voorts zou de roman een groter aantal personages, een bredere milieuschildering en een groter tijdsbestek omvatten dan de novelle. Bovendien zou de karaktertekening in de roman uitvoeriger zijn dan in de novelle (bijv. round characters).”

³ In *Vrouwen naar Jacatra* is een van de personages Jan Pieterszoon Coen (Hoorn, 7 januari 1587– Batavia, 21 september 1629), die vanaf 1617 de vierde gouverneur-generaal over alle bezittingen van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) was en dus geen fictieve personage is. Door Ary den Hertog wordt hij in *Vrouwen naar Jacatra* beschreven als “de sterke, getrouwe dienaar der edele Compagnie in dat verre Jacatra, het centrum van de handel in Indië.” (p. 8)

⁴ H.van Gorp e.a., *Lexicon van literaire termen*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1993, p. 180.

⁵ De historische data worden door Ary den Hertog gebruikt om van een echte historische personage (Jan Pieterszoon Coen) een levende mens in zijn boek te maken. Hij speelt een actieve rol in dit fictief verhaal. “Grachten zijn gegraven, zoals hij ze heeft geprojecteerd, straten en huizen zijn ontstaan naar zijn wil. Hij heerst als een machtig vorst over alle compagniesdienaren, vrijluiden en inlanders. Hij ziet, weet en regelt alles. Hij is streng, sterk, wreed en straft meedogenloos elk vergrijp, elk verzuim, dat zijn levenswerk bedreigt of de handel afbreuk doet.” (p. 171)

⁶ Van Gorp e.a., *Lexicon van literaire termen* (1993), p. 180.

(gebeurtenissen, personages, tijd en plaats) kunnen romans verdeelt worden in avonturenromans, psychologische romans, en tijd- en ruimteromans. Volgens deze criteria horen historische romans tot tijdromans omdat ze een eigen tijdsbeeld evoceren, om meer percies te zijn, ze roepen een tijdsbeeld uit het verleden op.⁷ “De term tijdroman wordt ook gebruikt als algemene benaming voor romans die hoe dan ook een tijdsbeeld oproepen, weze dit uit het verleden, het heden (tijdroman in de enge zin) of de toekomst.”⁸ Louis Couperus roept in *Eline Vere* ook een tijdsbeeld op, het is een beeld van de tijd waarin hij zelf leefde. Dit boek kan dus ook een tijdsroman genoemd worden.

1.2 Louis Couperus (10 juni 1863, Den Haag – 16 juli 1923, De Steeg)

Couperus werd geboren als Louis Marie Anne Couperus in een aristokratische familie in Den Haag. In een gezin met elf kinderen was hij de lieveling van zijn moeder en vroeg was hij geïntereiseerd in de kunst. Al jong heeft Couperus besloten om een schrijver te worden. In 1884 werd zijn eerste werk gepubliceerd – een gedichtsbundel *Een lent van vaerzen*. Zijn volgende bundel *Orchideën* (1887) werd in *De Nieuwe Gids* belachelijk gemaakt. Couperus begon te werken met de kranten *Haagse Post* en *Het Vaderland*. In *Het Vaderland* kon men zijn roman *Eline Vere* in 1888 voor het eerst lezen. Hier laat Couperus zien dat hij niet alleen een realistische verteller was maar ook een goede psycholoog.⁹ Naast Marcellus Emants (1848 – 1923) kan Couperus een creator van de Haagse roman genoemd worden, omdat *Eline Vere* zich in Den Haag afspeelt en de auteur het leven van bepaalde kringen van de maatschappij beschrijft. Tot dit groep van zijn werken behoren ook *Boeken der kleine zielen* (1901/3) en *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* (1906). In *De stille kracht* (1900) maakt Couperus gebruik van het mysterieuze in het leven. Adam Bžoch in zijn *Holandské portréty* schrijft dat het fatalisme, dat in de werken van Couperus opgemerkt kan worden, zijn oorsprong heeft in “het gevoel van de decadentie van de tijd.”¹⁰

⁷ Van Gorp e.a., *Lexicon van literaire termen* (1993), p. 353.

⁸ Van Gorp e.a., *Lexicon van literaire termen* (1993), p. 409.

⁹ Adam Bžoch, *Holandské portréty*. Bratislava: Kalligram, 2010, p. 16.

¹⁰ Bžoch, *Holandské portréty* (2010), p. 17 (in mijn vertaling, N.P.).

Louis Couperus heeft ook veel voor de kranten geschreven. Onder anderen was hij een van de oprichters van het tijdschrift *Groot-Nederland*. Tijdens zijn reizen (hij is onder anderen in Japan geweest) waren vaak verschillende culturen een bron van inspiratie voor hem.

Een andere bron van inspiratie was voor Louis Couperus de geschiedenis. Meerdere van zijn werken kunnen historische romans genoemd worden (bijvoorbeeld: *De berg van licht*, *Komedianten*, *Xerxes*, *of de Hoogmoed*, *Iskander*).

Zijn aangetrokkenheid tot mannen is duidelijk in het werk van Couperus aanwezig. Zoals Adam Bžoch schrijft, werd zijn beschrijving van de personage van Heliogabal in *De berg van licht* berkitiseerd, omdat die volgens de critici van die tijd “immoreel en pervers”¹¹ was. Ook al werd zijn seksuele inclinatie niet verborgen, heeft Louis Couperus in de ogen van de maatschappij een gewoon burgerlijk leven geleefd.

Louis Couperus heeft in zijn werk verschillende stromingen en theorieën gebruikt. Voorbeelden daarvan zijn het naturalisme en het sensitivisme.

1.2.1 Het naturalisme

In de tweede helft van de negentiende eeuw presenteerde de Fransman Emile Zola zijn naturalistische theorieën, die ook in Nederland werden gepropageerd, onder andere door Marcellus Emants (1848-1923).¹² Maar pas rond 1889 is de doorbraak van het naturalisme in Nederland een feit, met de verschijning van *Eline Vere*¹³ van Louis Couperus, *Een liefde* van Van Deyssel en *Juffrouw Lina* van Emants.¹⁴

Lexicon van literaire termen geeft de volgende karakteristiek van de literaire stroming die we “naturalisme” noemen (Van Gorp e.a. 1993:266):

Literaire stroming die tussen 1870 en 1880 aansluit op het realisme en beschouwd kan worden als een realisme dat verder doorgedreven is op doctrinaire, wetenschappelijke basis. Met name het sciëntisme (de overtuiging dat alleen de

¹¹ Bžoch, *Holandské portréty*, (2010), p. 18 (in mijn vertaling, N.P.).

¹² Marijke Meijer Drees e.a., *Nederlandse Literatuur, een studiehandleiding*. Groningen : Martinus Nijhoff, 1993, p. 43.

¹³ *Eline Vere* verscheen voor het eerst van 17 juni tot 4 december 1888 als feuilleton in *Het Vaderland*.

¹⁴ Meijer Drees e.a., *Nederlandse Literatuur, een studiehandleiding* (1993), p. 43.

wetenschap ware kennis kan bieden), het positivisme (afwijzing van de metafysica ten voordele van het feitelijke, zinnelijk waarneembare) en het determinisme (exclusieve verklaring door het causaliteitsprincipe – dus de vrije wil wordt ontkend) zijn bepalend voor de heel eigen kleur die het realisme in deze periode krijgt. De mens wordt gezien als het weerloze produkt van verschillende factoren: aangeboren erfelijke eigenschappen [...], de omgeving waarin hij opgroeit ('milieu') en de concrete omstandigheden waarin hij zich op een bepaald ogenblik bevindt ('moment').

In *Nederlandse Literatuur, een studiehandleiding* werden als belangrijkste kenmerken van het naturalisme “*de objectieve verteltrant, het optreden van een zwakke, nerveuze hoofdfiguur, het geloof in determinerende factoren [...], aandacht voor het driftleven*”¹⁵ genoemd.

Couperus probeert in zijn *Eline Vere* een objectieve beeld te geven van het leven van de hoofdfiguur en de andere personages met focus op hun psychologische motivering. De zwakke en nerveuze Eline treedt op en samen met haar neef presenteert zij haar geloof in het noodlot. Zij is niet in staat om tegen haar ongeluk te vechten en een doel in het leven te vinden. Zij neemt morfine om te kunnen vergeten. Die thematiek van verslaving als gevolg van de machteloosheid tegenover de determinerende krachten is ook te vinden in *Vrouwen naar Jacatra* van den Hertog. Zelfs de personages die een hogere morele status zouden moeten hebben drinken om hun verdriet te kunnen vergeten.

Er kunnen veel naturalistische kenmerken in *Eline Vere* gezien worden maar het naturalisme van Zola werd niet de enige inspiratiebron van Couperus. Ook al had hij een sterke bewondering voor de Franse naturalistische schrijver hij werd ook sterk beïnvloed door de grote literaire werken van Tolstoj.¹⁶ Net als Tolstoj het deed bijvoorbeeld in *Anna Karenina*, zet Couperus de pogingen van de hoofdfiguur om geluk te vinden in contrast met andere personages die wel een gelukkig leven hebben. Ook den Hertog probeert een beschrijving te geven van het leven van meerdere personages en ook al is de ruimte hiervoor niet groot, hij wil een complex beeld oproepen.

¹⁵ Meijer Drees e.a., *Nederlandse Literatuur, een studiehandleiding* (1993), p. 43.

¹⁶ Ton Anbeek, *De naturalistische roman in Nederland. Serie: Synthese – stromingen en aspecten* (onder red. v. o. m. R. Bindels). Amsterdam: De Arbeiderspers/Wetenschappelijke Uitgeverij, 1982, pp 36 – 37.

1.2.2 Het sensitivisme

Lexicon van literaire termen koppelt de term 'sensitivisme' aan het 'impressionisme' (Van Gorp e.a. 1993:192):

Wat literatuur (en ook muziek) aangaat slaat de term op een bepaalde stijl die vooral in het laatste kwart van de 19de eeuw in het werk van een aantal auteurs kan worden teruggevonden. Men vindt impressionistische fragmenten of teksten [...] in de Nederlanden bij De Mont en Couperus en bij Tachtigers als Gorter en Van Deysel. Dit literaire impressionisme dient zich eveneens aan als een aaneenrijging van zintuiglijke indrukken die zo geïntensifieerd mogelijk weergegeven worden. Er is weinig logische ordening of intrige, wel fragmentering van de vorm, a.h.w. tafereeltjes die occasioneel samengebracht worden tot een groter werk.

Tijdens haar bezoek aan het theater, laat Louis Couperus ook Eline Vere momenten beleven die een sterke indruk op haar maken. Haar impressies zijn gebaseerd niet alleen op wat zij ziet of hoort maar zij beleeft die heel intens mee (Couperus 1991:61):

In zijn scènes met de beide vrouwen speelde de nieuwe baryton met een vuur en een kracht, die het melodrama als een gloed van romantische waarheid bijzette, en toen hij getroffen op de trappen van het paviljoen neêrreeg, hief Eline haar binocle op, om zijn donker gekleurd gelaat met den zwarten baard en de geloken oogen even te beschouwen...

Eens wordt Eline bekritiseerd door haar oom omdat zij volgens hem te gevoelig is: “*Eline, Eline, hoe kan je je zoo, alleen door je gevoel, laten meesleepen, zoo, zonder de minste zelfbeheersching...*”¹⁷

Eline's waarnemingen zijn bijzonder sterk aan het einde van haar leven. Hier maakt Couperus deze personage niet meer in staat om de realiteit te begrijpen. Zij overgeeft zich helemaal aan haar gevoelens die in haar opgewekt worden door alles rondom haar. Herinneringen en vizioenen verrijzen in haar hoofd en de kleinste dingen kunnen angst in haar opwekken.¹⁸

¹⁷ Louis Couperus, *Eline Vere*. Amsterdam; Antwerpen: Veen, 1991, p. 345.

¹⁸ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 544.

In 1920 werd voor het eerst *De Binocle* gepubliceerd. Dit verhaal van Louis Couperus heeft sensitivistische kenmerken en de auteur gaat hier veel verder met de beschrijving van de intense waarneming van de hoofdfiguur dan in *Eline Vere*. Net als in *Eline Vere* beleeft de hoofdfiguur heel intense momenten als hij naar muziek van Wagner luistert en het einde van zijn leven is ook gemarkeerd door sterke en chaotische waarnemingen die aan waanzin grenzen.

2 VERTALINGEN VAN *ELINE VERE* EN *VROUWEN NAAR JACATRA* IN HET TSJECHISCH EN IN HET SLOWAAKS

2.1 *Vertalingen van Eline Vere*

Er zijn geen vertalingen van *Eline Vere* in het Tsjechisch of in het Slowaaks te vinden. Deze naturalistische roman heeft een belangrijke plaats in de geschiedenis van de Nederlandse literatuur, maar vertalingen van dit boek zijn maar in de twee talen verschenen. In het Engels werd *Eline Vere* uitgegeven in het Verenigd Koninkrijk even als in de Verenigde Staten van Amerika. In 1893 kwam er ook een Noorse uitgave van *Eline Vere*.¹

2.2 *Vertalingen van Vrouwen naar Jacatra*

Daarentegen de Tsjechische vertaling van *Vrouwen naar Jacatra* verscheen al in 1944, vertaald door Lída Faltová.² De Slowaakse vertaling van Eva Štroblová volgde in 1972. Het boek onder de naam *Ženy do Jacatry* werd uitgegeven in 17 000 exemplaren door de uitgeverij Pravda.³ Dit boek dat niet erg bekend is en is geschreven door een niet heel bekende schrijver kan men in de Slowaakse vertaling lenen in verschillende grote en kleine bibliotheken in verschillende Slowaakse steden (Prievidza, Kežmarok, Bánovce nad

¹ Ruud Veen: www.couperus-collectie.nl

http://www.couperus-collectie.nl/couperus/language/nl/pid/19/work_id/13/couperus+collectie.html, toegang op 22 maart 2013.

²Databáze Národní knihovny ČR (Database van de Nationale Bibliotheek van de Tsjechische Republiek) http://aleph.nkp.cz/F/YGU8FK8DY7H1MPV864FXNYE32FTKR14HUUI2KG5FHNY6FVHLXR-04935?func=full-set-set&set_number=092801&set_entry=000002&format=999, toegang op 22 maart 2013.

³ Súborný katalóg periodík SR – online database van de Universiteitsbibliotheek in Bratislava https://ukb.kis3g.sk/cgi-bin/gw_48_1_3/chameleon?sessionid=2012012603073110532&skin=ukb-skp&lng=sk&inst=consortium&conf=.%2Fchameleon.conf&host=kis3g-clas01z3950%2B1112%2BDEFAULT&patronhost=kis3g-clas02z3950%202223%20DEFAULT&search=AUTHID&function=CARDS&SourceScreen=CARDS&scant1=rom%C3%A1ny%20historick%C3%A9%20&scanu1=21&authid=3563455&authidu=21&elementcount=1&t1=rom%C3%A1ny%20historick%C3%A9%20&u1=21&op1=0&pos=5&itempos=1&rootsearch=BROADCAST, toegang op 22 maart 2013.

Bebravou enz.). Zelfs de bibliotheek van Trstená, een stadje met ongeveer 7500 inwoners, heeft dit boek op de lijst van beschikbare boeken. Dit werk is ook te vinden in verschillende tweedehands boekwinkels van Bratislava tot Košice. Ook in Tsjechië kan men de vertaling van *Vrouwen naar Jacatra* vinden in bibliotheken en tweedehands boekwinkels.

3 INHOUD VAN ELINE VERE EN VROUWEN NAAR JACATRA

3.1 *Eline Vere*

Het verhaal van de roman *Eline Vere* speelt zich af in de tweede helft van de 19de eeuw in gegoede kringen van de stad Den Haag. Louis Couperus geeft een beeld van het leven van de rijke families door beschrijvingen van hun bijeenkomsten, bals en andere sociale evenementen. Activiteiten van de verschillende personages lijken op elkaar; de meesten houden zich bezig met kunst, literatuur, muziek en mannen ook met studies en politiek.

De alwetende verteller vertelt het verhaal van een mooie jonge gevoelige vrouw, Eline Vere, die na de dood van haar ouders en tante bij haar zuster en schoonbroer woont. Zij heeft maar weinig zorgen in haar leven en hoeft aan niets en niemand anders te denken dan aan haarzelf. Toch voelt zij zich niet gelukkig. Haar geluk vindt zij als Otto, een vriend van haar familie, met haar wil trouwen. Hij is een goede man die haar gelukkig wil maken en Eline beleeft een periode van geluk, rust en liefde. Zij eindigt haar verloving heel dramatisch, omdat zij denkt dat haar neef Vincent haar liefde nodig heeft en ze vindt noodzakelijk Otto te verlaten. Vanaf dit moment wordt zij steeds meer en meer zenuwachtig en na veel ruzies met haar zuster verlaat Eline haar huis om bij haar oom en tante te gaan wonen. Niemand lijkt haar gelukkig te kunnen maken en zij doet ook veel pijn aan de anderen. In Brussel, bij haar oom, ontmoet Eline Lawrence St. Clare – een vriend van haar neef – en nadat hij verliefd op haar is geworden, vraagt hij haar om met hem te trouwen. Eline geeft geen definitief antwoord en reist terug naar Den Haag, waar ze alleen gaat wonen wat haar vrienden en familie steeds meer bezorgd maakt. Zij is melancholiek, kan niet slapen en leeft in de herinneringen aan haar gelukkige tijden met Otto. Om te kunnen slapen neemt Eline veel te veel slaapmiddel in. Zij sterft alleen in haar kamer. Na haar dood blijkt het leven van de gemeenschap gewoon door te gaan en Eline blijft in de herinneringen van de mensen als een vrouw die haar leven niet kon leiden. De andere personages gaan door met het vechten voor hun eigen geluk.

Eline Vere is een complex roman en Louis Couperus creëert veel verschillende personages en volgt hun leven en belangrijke beslissingen die meestal met liefde samenhangen. De

gelukkige koppels in de roman zorgen voor een contrast tot Eline's onvermogen om gelukkig te zijn.

3.2 *Vrouwen naar Jacatra*

Het verhaal van *Vrouwen naar Jacatra* begint in 1620 en speelt zich af in de daarna volgende jaren van de 17de eeuw. Het wordt verteld door een alwetende verteller. De lezer maakt kennis met de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Heren Zeventien¹. Een van de bewindhebbers is sinjeur Cornelis Francken bij wie Aletta Bruystens als dienstmeisje werkt. Francken vindt dit mooi jong meisje heel aantrekkelijk maar wil vechten tegen “*deze zondige liefde*.”² Aletta is de hoofdpersonage van de roman en de lezers volgen haar bijzondere leven. Zij is verliefd op Aert Gijsels, die, zoals zij, een weeskind is. Hij is een zeeman. Toen zij hoort dat er vrouwen in Jacatra nodig zijn om daar echtgenoten te worden en een grote kolonie op te richten, wil zij daar naar toe reizen en Aert vinden. Sinjeur Francken toont zijn gevoelens voor Aletta en toen het zijn vrouw ziet, blijkt het vertrek van Aletta uiteindelijk noodzakelijk. Na haar aankomst in Jacatra begint ze te verstaan dat haar liefde niet voldoende is, dat er regels zijn die iedereen moet volgen en dat er geen sprake kan zijn van ongehoorzaamheid tegen de Compagnie. Aert is niet meer in Jacatra en Aletta zou een belangrijke dienaar van de Compagnie moeten trouwen omdat zij een mooie en eervolle Hollandse vrouw is. Uiteindelijk trouwt zij met Jasper Stevens, een arme pennist, die haar belooft dat hij haar laat gaan als Aert terug komt. Jasper bereikt een hoge functie en hij wordt een rijke man die zich, als Aert Gijsels terug naar Jacatra komt, niet aan zijn belofte houdt. Aert komt terug als een arme soldaat die niets heeft dan een grote teleurstelling over zijn leven. Aan het einde laat Aert Gijsels zich vermoorden door vijanden die de stad aanvallen. Zo wordt hij voor Aletta de grote held van haar dromen die hij in de realiteit nooit kon worden.

Ary den Hertog beschrijft in *Vrouwen naar Jacatra* behalve het levensverhaal van de hoofdfiguur ook de levensverhalen van verschillende nevenfiguren (evenals Louis Couperus het deed in *Eline Vere*) om hun strijd naar geluk te laten zien. Vaak keren zich de

¹ Ary den Hertog beschrijft de Heren Zeventien als “*de edelmogende bewindhebbers*” (p. 5) die “*zitten daar zelfbewust als een groep machtige potentaten van een onmetelijk rijk, dat zij zichzelf hebben gemaakt, bijeengelezen uit de vetste stukken van de aardbol en bijeengehouden door hun onverzettelijke wilskracht en koene ondernemingsgeest.*” (p. 6)

² Ary den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra*. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeverij N.V., [1941], p. 9.

omstandigheden en de regels van de maatschappij tegen hen en zij kunnen niet slagen. Zij zijn niet verdoemd tot een mislukking maar zij moeten vaak heel hard vechten om te bereiken wat zij willen.

4 PARALLELEN IN DE AFBEELDING VAN ALETTA BRUYSTENS EN ELINE VERE EN HUN LEVEN

4.1 *Korte karakteristiek van de vrouwelijke hoofdfiguren van Eline Vere en Vrouwen naar Jacatra*

De hoofdfiguren van beide romans kunnen “round characters” genoemd worden. Dit begrip staat in contrast met de “flat character” en het betekent dat de figuur van een literair werk “*min of meer uitvoerig gekarakteriseerd wordt. Het gaat daarbij vooral om de psychologische karaktertekening en de karakterontwikkeling die zo'n personage doormaakt in de loop van de beschreven geschiedenis.*”¹ Niet vaak geven Couperus en den Hertog de lezer een directe karakterisering van de hoofdfiguren. Vaker worden de personages indirect gekarakteriseerd. De lezer leert hen uit hun eigen daden kennen en hij merkt hun psychologische ontwikkeling door de tijd op.

Het is moeilijk om in de twee romans een “flat character” te vinden ook omdat de grenzen tussen round- en flat characters niet altijd goed zichtbaar zijn en ook omdat “*met de opkomst van de psychologie round characters in de literatuur een grotere plaats gaan innemen.*”²

Beide Couperus en den Hertog kiezen als hoofdpersonage voor hun roman een vrouw, die heel mooi en aantrekkelijk is. Aletta Bruystens is een droom van veel mannen die haar leren kennen. Haar schoonheid is fris en foutloos (Den Hertog 1941:9):

En Aletta wàs jong en sterk. Twintig jaar. [...] Zij was mooi en fris als een roos. Als zij lachte, had zij kniltjes in beide wangen en glinsterden haar witte tanden vochtig tussen prachtig rode lippen.

Louis Couperus geeft Eline Vere een meer aristocratische uitstraling (Couperus 1991:22):

Eline Vere was de jongste der beide zusters, donkerder van haar en oogen, slanker, minder rijk van vormen. Haar schaduwvolle, zwartbruine blik, bij de

¹G.J. van Bork, D. Delabastita, H. van Gorp, P.J. Verkruijsse en G.J. Vis, *Algemeen letterkundig lexicon*. Trefwoord: “round character”, 2012 dbnl: http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02728.php, toegang op 21 maart 2013.

² Van Bork e.a., *Algemeen letterkundig lexicon*. Trefwoord “round character”, 2012 dbnl, toegang op 21 maart 2013.

*geämberde bleekheid van haar tint en het kwijnende van sommige beurer gebaren,
gaven haar iets van een loome odalische, die droomde.*

Wat hun karakter betreft, leren wij over beide vrouwen dat hun stille gevoeligheid in hun jeugdjaren zijn oorsprong had. Aletta en ook Eline waren wezen, die nooit een warme huiselijke sfeer meegemaakt hebben. Eline had altijd te maken met zieke mensen. Haar vader was vaak ziek en zij moest altijd stil zijn. Later was haar leven bij haar oude tante ook niet vrolijk.

Wegens het gebrek aan een echt gezinsleven is ze opgegroeid tot een gevoelige vrouw met een instinctieve afkeer van alles wat ruw en hard was (Couperus 1991:24):

In Eline, die, van een loom en lymfatisch gestel, behoefte gevoelde aan teederen steun en zachtkoesterende warmte, en wier zenuwen, fijn als de vezelen eener bloem, zelfs in hare weeke, als met fluweel gecapitonneerde omgeving dikwijls nog door den minsten tegenstand te ruw werden beroerd en te hevig geprikkeld, ontwikkelde zich uit angst eene terughoudendheid, die haar gemoed vulde met duizenden kleine grieven van heimelijk verdriet.

De omstandigheden van de kinderjaren van Aletta waren nog veel erger. Zij bracht ze door in een weeshuis nadat zij haar beide ouders verloren had. Zij, even als Eline, had een neiging tot het goede en een intense angst voor de hardheden van het leven. Zij was een lief kind en de volwassenen zag zij als mensen die de kinderen pijn willen aandoen.

Beide Eline en Aletta zijn intelligent maar zij blijven niet altijd rationeel en ze raken vaak verloren in hun dromen. Door hun bijzondere gevoeligheid en uitstraling onderscheiden zij zich sterk van de andere vrouwenpersonages. Het is alsof de hoofdfiguren van de twee romans niet in hun eigen wereld pasten. Dat zorgt voor innerlijke strijden en botsingen met de regels van de maatschappij waarin ze leven. Voor beide vrouwen is het geluk iets essentieels en alle teleurstellingen dragen tot hun grote bitterheid bij.

Ary den Hertog en Louis Couperus hebben in Aletta Bruystens en Eline Vere bijzonder emotionele vrouwen gecreëerd van wie het gevoel de drijvende kracht is. Maar Aletta is meer actief dan Eline. Beide zijn beïnvloed door omstandigheden maar Aletta blijkt meer deel te nemen aan de gebeurtenissen. Eline zou men maar moeilijk een actieve vrouw kunnen noemen. Zij zegt wel: *“Ik gevoel me sterk om mijn eigen gang te gaan en mij te*

verzetten tegen de wereld, ik voel soms zeer veel bravoure in mij”³ maar de meeste van haar beslissingen zijn de gevolgen van haar gemoedsaandoeningen.

4.2 Gedachten en gevoelens die de hoofdfiguren ervaren

4.2.1 Ontevredenheid

Ary den Hertog even als Louis Couperus maken van de twee hoofdpersonages van hun romans intelligente vrouwen die over hun eigen bestaan nadenken. Er is geen sprake van een naïef geloof in hun eigen waarde. Integendeel, het beeld dat Eline en Aletta van zichzelf presenteren lijkt negatief en alles behalve zelfbewust. Aletta voelt een onbelangrijkheid van haar dagelijks bestaan: “*Haar leven is niets dan schuren, boenen en koken. De dagen volgen elkander op in eentonige regelmaat, heel gewoon, heel onbelangrijk.*”⁴

Voor Eline lijkt haar leven ook een doelloze oninteressante vicieuze cirkel (Couperus 1991:20):

Het zou haar niets kunnen schelen binnen een uur te sterven; alles was haar het zelfde; alleen dat doellooze, nuttelooze bestaan, zonder iets waaraan zij zich met hare geheele ziel kon wijden, werd haar te zwaar.

Beide vrouwen willen de kracht vinden om hun leven te veranderen omdat alleen een gelukkig leven blijkt zinvol te zijn. Eline denkt: “*O God, waarom te leven, zoo niet gelukkig?*”⁵

4.2.2 Eigenbelang

Het constant bezig zijn van Aletta en Eline met hun eigen dromen, gevoelens en liefdesproblemen veroorzaakt dat ze op een bepaalde manier egoïstisch lijken. Zij kunnen zich met geen andere mensen en hun problemen bezighouden.

³ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 148.

⁴ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 47.

⁵ Couperus, *Eline Vere* (1991), pp. 44 - 45.

Bijna aan het einde van haar leven probeert Eline arme mensen te helpen en in liefdadigheid zin van haar leven te vinden. “*Een maand lang vond zij in deze vroomheid en filantropie genoeg.*”⁶ Na een maand tijd kan zij het niet meer verdragen. Het werk brengt haar geen genoeg en zij is weer dieper in haar gedachten verzonken.

Bij Aletta hebben haar egoïstische dagdromen over liefde een negatieve invloed op haar gezin en vooral op haar relatie met haar dochttertje. Als zij zich met de gedachte aan haar grote liefde bezighoudt, vergeet zij bijna helemaal haar kind en geeft zich over aan haar fantasieën.

Alhoewel Aletta moeder wordt, laat ze nooit zien dat haar kind het belangrijkste voor haar is. Teleurstelling over haar onvervulde jeugdromen zit veel te diep in haar ziel. Door haar vriendin Trijntje wordt zij bekritiseerd voor haar slechte zorg voor het kind. Zij is geen prototype van een moeder.

In *Eline Vere* maakt de hoofdpersonage geen opmerkingen over moederschap. Vrouwen worden vaak automatisch als potentiële moeders gezien maar bij Eline kunnen we geen belangstelling voor moederschap merken. Zij speelt wel vaak met het zoontje van haar zuster Betsy, maar zij heeft geen specifieke plannen voor de toekomst wat kinderen betreft. Net als in het geval van Aletta is de rol die Eline zichzelf toekent niet meer beperkt tot een moeder, zij is een vrouw op zoek naar geluk en liefde.

4.2.3 Fantasie versus realiteit

De fantasie van de vrouwelijke hoofdpersonages heeft een grote invloed op hun leven. Hun dromen en denkbeelden worden vaak geconfronteerd met de realiteit.

Eline Vere denkt dat zij verliefd is op een operazanger. Zij is meer verliefd op het idee verliefd te zijn en plotseling ontwaakt zij uit haar droom (Couperus 1991:164):

Had zij dan nooit oogen gehad? Die burgerlijke timmerman het ideaal harer fantastische hersenschimmen! In snikken had zij kunnen uitbarsten, wanhopig van ontsteltenis, maar geen trek verroerde zich op haar gelaat en zij bleef recht, bijna stijf zitten, slechts met een lichte huivering de witte peluche sortie zich om de schouders trekkend.

⁶ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 460.

Dit is maar een korte episode uit het leven van Eline, maar haar fantasie over Vincent, die uiteindelijk het einde aan haar verloving betekent, heeft blijkbaar een heel grote invloed op haar beslissingen. Haar droom over zijn liefde die zij lang koestert is plotseling weg. Zij begrijpt zijn signalen niet goed, omdat zij haar eigen wereld van fantasie creëert en erin wil blijven.

Aletta maakt ook een periode van onwetendheid door waarin zij gelooft dat zij na haar aankomst in Jacatra met Aert zal kunnen trouwen. Zij wil de omstandigheden niet inzien en zij wil die ook niet verstaan. Een arme matroos kan de mooiste Hollandse vrouw niet krijgen. Maar uit haar droom over haar gelukkig leven met Aert put zij kracht uit om haar moeilijke reis te overleven.

De ultieme confrontatie van haar grootste droom met de realiteit komt voor Aletta na een heel lange tijd. Bij het terugzien van haar grote liefde beseft zij, dat zij al die jaren een absurde verbeelding had (Den Hertog 1941:238):

Haar starre ogen zoeken in deze magere, sjofele soldenier de sterke held van haar meisjesdromen. Zij nemen het beeld in zich op van een verflenst en ingevallen, scherp gegroefd gezicht met een slordig geknipte puntbaard. [...] Er is geen lach om zijn mond, geen lach in zijn blauwe ogen...alleen bitterheid, wanhoop, teleurstelling.

Deze twee vrouwen met een grote verbeeldingskracht zoeken toevlucht in een mooie wereld van dromen en fantasie daarom later wordt de confrontatie met realiteit niet makkelijk, zelfs pijnlijk, voor hen.

4.2.4 Het leven in herinneringen

Jonge en onschuldige hoofdpersonages van beide romans dromen over hun toekomst. Zij verwachten geluk want alleen het leven met een doel, een drang naar geluk lijkt zin te hebben. Hoe ongelukkiger ze worden en hoe meer van hun dromen en idealen verloren gaan, des te dieper gaan ze terug in de tijd. Zij vinden verloren momenten van geluk in het verleden. In het verleden lijkt alles eenvoudiger en de herinneringen zijn altijd verbonden aan een verloren liefde (Den Hertog 1941:111):

„Amsterdam“... Duizend herinneringen bestormen haar.... [...] Zij is weer in het weeshuis.... zij ziet Aert Gijssels weer woedend schoppen naar vrouw Daelder. [...] “Lieve God, breng mij weer terug,” snikt zij en valt met het hoofd in de armen voorover op de tafel.“

Aletta creëert van haar herinneringen een soort droombeeld en ze idealiseert de man die zij liefheeft: *“De held van haar jeugd was een held gebleven.... tot het laatste toe.”*⁷

Eline blijft ook trouw aan de herinnering van haar enige grote liefde die voor haar momenten van groot geluk betekende. Haar ongeluk laat haar niet in het heden leven en zij duikt diep in de herinneringen.

Eline beseft ook haar eigen drastische verandering. Van een mooie frisse jonge vrouw is zij verandert in een magere ruïne met doffe ogen die altijd in het zwart gekleed is.

Wat de tijd met zich meebrengt heeft een grote invloed op de mensen – zij veranderen van buiten en van binnen. De realiteit is vol ongeluk en teleurstelling en het verleden was beter in alle opzichten (Couperus 1991:544):

Zij verlangde het verleden terug te hebben, zonder zich goed rekenschap te geven wat haar het verleden geweest was, want zij kon in den laatsten tijd niet meer doordenken, alsof aan haar gedachten een grens was gesteld, die niet overschreden mocht worden.

4.3 Invloed van de maatschappij en van andere personages op de hoofdfiguren

4.3.1 Het huwelijk

Van vrouwen werd in de 17e net als in de 19e eeuw verwacht dat ze zullen trouwen om met hun man een gezin te stichten. In het tijdperk waarin het verhaal van *Vrouwen naar Jacatra* zich afspeelt, is trouwen voor een vrouw meer dan een conventie - het is een noodzakelijkheid. Maar ook voor Eline Vere is trouwen een kans om een eigen leven te kunnen hebben, om onafhankelijk te zijn en niet meer bij familie te moeten wonen. Eline's zuster Betsy maakt het duidelijk dat zij haar zusje getrouwd zou willen zien, zodat zij niet

⁷ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 285.

meer voor haar zou moeten zorgen en zodat haar man alle verantwoordelijkheid voor Eline op zich zou overnemen.

Het is belangrijk dat Eline zelf haar beslissing over het trouwen kan nemen. Voor Aletta is het onmogelijk om als een mooie jonge gezonde vrouw ongetrouwd te blijven in een land vol mannen die een bruid willen vinden. Even als Eline van haar zuster krijgt te horen wie de juiste man voor haar is, hoort ook Aletta dat zij zich aan haar echtgenoot Jasper moet hechten en niet aan de dronkenlap Aert. De belangrijke mensen in de maatschappij hebben een duidelijke mening over wie goed en slecht is. De onrechtvaardigheden die men heeft meegemaakt spelen geen rol, en de openbare mening is alleen gebaseerd op de positie die men in de sociale rangorde heeft.

4.3.2 Individualisme van de vrouwelijke hoofdpersonages en het contrast met andere personages

Het individualisme van Eline en Aletta is gebaseerd op hun gevoel door niemand begrepen te zijn. Hun denkwijze is wel afhankelijk van hun stemming maar hun gedrag is in veel aspecten heel onafhankelijk en zeker afwijkend van wat de normen van de maatschappij bepalen. Aletta weigert de regels te gehoorzamen die haar tot huwelijk dwingen, Eline daarentegen breekt haar verloving af om vervolgens in opstand tegen haar zuster te komen. Zij onderscheiden zich van de anderen ook door hun grote verwachtingen. Gewoon tevreden zijn, wat voor veel mensen al ontzettend veel betekent, is voor Eline en Aletta niet genoeg. Zij zoeken naar een groot geluk en niet alleen tevredenheid. De schrijvers creëren hiermee een contrast tussen de vrouwelijke hoofdpersonages en de andere personages in hun romans. De andere vrouwen en mannen in de verhalen zijn uiteindelijk gelukkiger omdat zij minder gedurfde verwachtingen hebben of omdat zij hun geluk kunnen aanvaarden, anders dan Eline die er altijd over twijfelt.

Tegelijkertijd beseffen Eline en Aletta dat ze in een moeilikere positie zijn dan de mensen die eenvoudiger denken en leven. Dit veroorzaakt hun jaloezie jegens deze mensen in hun nabijheid.

Aletta's trouwe vriendin en beschermster Trijntje wordt door Aletta gezien als volgt (Den Hertog 1941:229):

„Trijntje was overgeschoten en had toen Geert gekregen. Daarmee waren alle, waren de enige verlangens vervuld, die zij ooit gekoesterd had. Zij had Geert en de kinderen. Meer verlangde zij niet. En Aletta had Jasper en Treesje. Maar dat was haar niet genoeg.

En Aletta wenst zich zelfs om op Trijntje te kunnen lijken en een eenvoudig leven te kunnen leiden: *“Zó te kunnen zijn.... zo volkomen te kunnen opgaan in de huiselijke beslommingen moest een zegen des Heren zijn. Wanneer zijzelf dat ook eens kon.... zoals Trijntje.”*⁸

Ook Eline Vere begrijpt dat zij door haar buitengewone persoonlijkheid en grote verlangens niet gelukkig kan zijn zoals de anderen. Zij staat in contrast met haar tante Elize die beweert dat men nooit plannen moet maken en gewoon gelukkig moet zijn met wat het leven brengt. In een gesprek met haar tante zegt Eline tegen haar: *“Nu, ik verzeker je, ik gaf er mijn halve leven voor, als ik niet origineel en niet interessant was, maar banaal, zoo banaal mogelijk.”*⁹ Hierop reageert Elize en zij beschrijft het probleem van Eline (Couperus 1991:469-470):

Enfin, zie je: ik vind, je moet nooit naar iets verlangen, je moet nemen wat je krijgt en tevreden zijn met wat je krijgt. Voilà le secret du bonheur! Jij bent origineel, Eline; welnu, wees gelukkig met je originaliteit! Maar neen, natuurlijk verlang je naar iets anders, en wel naar banaliteit, ah fi donc!

Eline en Aletta zijn er zich van bewust dat zij anders zijn dan de andere mensen. Vaak voelen zij zich uitgesloten omdat hun emoties en gevoelens blijkbaar dieper gaan dan die van hun kennissen. De meer praktische personages met wie de vrouwen in contact komen kunnen hun ingewikkeld en complex innerlijk leven niet verstaan.

Eline heeft zelfs een afkeer van de, volgens haar, huichelende mensen rondom haar. Hun gevoelens gaan niet diep genoeg en zij lijken oppervlakkig.

⁸ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 229.

⁹ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 469.

4.4 Mannen in het leven van de hoofdfiguren en hun invloed

4.4.1 Zelfrealisatie van de hoofdpersonages

Er is bijna geen plaats voor zelfrealisatie van de vrouwen in *Eline Vere* en *Vrouwen naar Jacatra*. Hun persoonlijke strijd naar geluk staat centraal. Hun gedachten zijn naar dit doel gericht.

Eline en Aletta zoeken naar geluk aan de zijde van een man en nooit in een activiteit die op hun eigen ontplooiing gericht is.

Eline droomt misschien van een carrière als actrice maar alles wat zij voor zichzelf zou willen blijft altijd maar een droom. Ook haar interesse voor kunst is sterk verbonden aan de passie die ze voelt voor de operazanger Fabrice. Eline ziet eerst haar toekomst samen met Otto, daarna droomt zij van de stille liefde van Vincent en later twijfelt zij eraan of Lawrence haar nog gelukkig zou kunnen maken. We zien geen grote ambities in haar, geen moeite om onafhankelijk haar leven te besturen. Haar enige doel is geluk te vinden met iemand.

Met Aletta gaat het ook zo. Zie lijkt wel een meer actieve vrouw maar haar moeilijke beslissingen hangen altijd met een man samen. Zij vertrekt naar Jacatra om daar haar geliefde man te vinden. Later probeert zij een goede huisvrouw voor haar echtgenoot te zijn en hem in zijn werk te steunen. Zij is nooit onafhankelijk, haar gedachten zijn nooit alleen op haarzelf gericht. We lezen over haar gevoelens voor Aert en Jasper, we leren over haar angst, haar moed en haar doelgerichtheid en doorzettingsvermogen, maar nooit komen we te weten wat ze graag doet, wat haar gelukkig kan maken behalve met haar geliefde man te zijn. In haar angst om Aert Gijssels laat ze diepgaande gedachten zien. Zij heeft kritiek op de hele maatschappij en zij voelt zich verraden door iedereen omdat niemand haar grote liefde lijkt te verstaan.

4.4.2 Persoonlijke ontwikkeling van de hoofdpersonages dankzij de mannen

De positieve invloed die de mannelijke personages in *Eline Vere* en ook in *Vrouwen naar Jacatra* hebben op de vrouwelijke hoofdfiguren mag niet onderschat worden. Ook al kunnen de lezers van sommige passages een indruk krijgen dat ze te maken hebben met sterke vrouwen ten opzichte van de zwakke mannen, spelen deze namelijk een bijzondere

rol. Bij Aletta wordt het proces van het zoeken naar haarzelf direct verbonden aan Aert Gijssels: “*Heel langzaam, heel aarzelend, als een kind dat lopen leert, zoekt haar geest zich een eigen weg van steunpunt tot steunpunt. En steeds leidt die weg naar Aert Gijssels.*”¹⁰

Bij Eline Vere komt het ook tot een grote verandering. Eline, die altijd een pose probeerde aan te nemen, kan uiteindelijk gewoon zichzelf zijn. Volgens haar kennissen wordt zij zelfs een betere mens (Couperus 1991:247):

Zij ontsluitte zich niet meer in hare gemaaktheid; ze speelde geen rol meer; zij was zoals zij was: het vrouwtje van haar Otto, en deze oprechtheid gaf zulk eene nieuwe bekoring aan heure gebaren, aan het minste woord, dat zij uitte, dat Truus, tot Cathérine's zege, bekende, zich in haar vergist te hebben, dat Frédérique soms uren lang met haar sprak in zusterlijke ontboezemingen, dat mevrouw Van Erlevoort haar een engel noemde.

Het is de liefde zelf die deze vrouwen verandert. Als zij zich echt gelukkig voelen dan is het dankzij dit gevoel. Eline “*gevoelde zich zoo innig jong, zoals zij vroeger nooit geweest was [...]*”¹¹ en dit allemaal alleen omdat zij van een man houdt: “[...] *nooit had zij liefgehad als zij thans deed, nooit, nooit! Haar Otto!*”¹²

Later ontmoet Eline de levenslustige Amerikaan Lawrence St. Clare, die probeert de “*twee neurotische zielen, de vermoeide Vincent Vere en Eline Vere, die orchidee van overbeschaving en luxe, weer wat levensmoed te geven.*”¹³ In zijn nabijheid wil zij zich als een zwakke vrouw voordoen omdat hij een krachtige persoonlijkheid is. Zij vindt steun in hem.

De vrouwen definiëren zichzelf met behulp van de sterke mannen van wie zij houden, maar ook hun idee over het leven is aan hen gehecht. Zonder mannen hebben de vrouwen geen toekomstplannen, geen ambities, hun toekomst krijgt pas een vorm als er een man bestaat met wie zij zich een gemeenschappelijk leven kunnen voorstellen. Omdat Aert Gijssels in Aletta's leven verschijnt begint de jonge vrouw geloven dat er een toekomst voor

¹⁰ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 43.

¹¹ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 260.

¹² Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 260. Adam Bžoch, *Holandské portréty*. Bratislava: Kalligram, 2010, p. 16.

¹³ Jan Fontijn, *Leven in extase. Opstellen over mystiek en muziek, literatuur en decadentie rond 1900*. Amsterdam: Querido, 1983. 139.

haar bestaat. Haar begrensde leven begint te veranderen en er bestaat ook iets buiten de poorten van het weeshuis. Letterlijk begint zij te rijpen omdat zij hoop heeft op een leven met haar geliefde man.

Eline is vol hoop tijdens haar gelukkige momenten met Otto, zij is er zelfs van overtuigd dat haar alleen maar geluk staat te wachten: “*Geen wensch meer, geen overpeinzingen meer over haar toekomst; vanzelve zou zich die ontrollen, een verschiet van glans en goud!*”¹⁴

4.4.3 Verlangen naar liefde

Beide auteurs, den Hertog en Couperus, laten zien hoe enorm vrouwen naar liefde verlangen.

Beide Eline en Aletta zijn in de positie dat zij de liefde eigenlijk aangeboden krijgen. Lawrence St. Clare wil Eline gelukkig maken en haar lief hebben. Jasper belooft Aletta van haar altijd te houden. Later ontdekt zij dat Jaspers liefde niet zo eeuwig is als hij zei (Den Hertog 1941:168):

„En zij werd, zoal niet vergeten, dan toch als bijkomstigheid behandeld, als een meubel, een bezit, dat hij nemen kon en weer wegleggen naar willekeur. Zeker, hij was goed voor haar. Zij werd niet geslagen, niet afgesnauwd of uitgescholden. Hij bleef dankbaar voor zijn kostelijk bezit, dat hem soms een soort geluksgevoel gaf. Maar hij had haar niet lief...“

Eline blijft met geen man lang genoeg om te kunnen ontdekken of hij haar waarlijk liefheeft. Otto en Lawrence, die voor altijd bij haar willen blijven, krijgen de kans niet, om te bewijzen dat hun liefde echt was.

Een interessante parallel kan gezien worden in het feit dat beide Aletta en Eline twee kansen op liefdesgeluk krijgen. Aletta en haar grote liefde, Aert Gijsels ontmoeten elkaar na veel jaren in Jacatra en ze beseffen dan hun jeugdliefde steeds voortleeft. Uit angst dat Aert en zij als getrouwde vrouw bestraft zouden worden geeft zij zich niet over aan haar gevoelens en laat haar opnieuw gevonden geluk gaan.

¹⁴ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 261.

Na haar relatie met Otto, verschijnt in Eline's leven Lawrence St. Clare, die in veel opzichten op de kalme en sterke Otto lijkt. Eline gaat niet in op zijn voorstel om hem te trouwen. Zij denkt dat ze niet meer gelukkig kan worden als straf voor haar afwijzing van Otto's liefde.

De twee vrouwelijke personages doen zich bijna als martelaressen voor. Beide vrouwen geven hun tweede kans op geluk op met een sterke overtuiging dat ze hiermee de man redden. Aletta denkt dat ze Aert redt voor een straf van de overheid en Eline denkt dat Lawrence met haar niet gelukkig zou kunnen zijn omdat zij gebroken is. Zij nemen beslissing helemaal alleen zonder rekening te houden met de mening van de man die risico wil dragen.

4.4.4 Bewondering voor mannelijke eigenschappen

De vrouwelijke hoofdfiguren hebben een geringe kans om een onafhankelijk leven op te bouwen. Toch laten zij op bepaalde momenten zien dat het voor hen aantrekkelijk zou kunnen zijn om een onafhankelijk leven te hebben. Zij bewonderen namelijk de wil en kracht van mannen die iets in de wereld willen beduiden.

Alhoewel Aletta niet verliefd is op haar echtgenoot Jasper, bewondert zij zijn doelgerichtheid en zijn capaciteiten. Met veel inspanning verandert hij van een pennist in een man die meetelt in de samenleving.

Eline is zelfs jaloers op de mogelijkheden die mannen hebben waarvan zij als vrouw alleen kan dromen: “--*Het gelukkigst, wanneer je zwerft! herhaalde zij peinzend en mat. Het is mogelijk... Je bent een man, je kan zwerven... En ik ben een jong meisje, ik heb hier altijd kalm gewoond... en gelukkig, God neen, dat ben ik niet!*”¹⁵

In de beschrijving van Otto laat Couperus zien waar het verschil tussen mannen en vrouwen ligt: “*een man gaf zich niet zoo over aan zijne smart, een man had zijne bezigheden en mijmerde niet immer over een teleurgestelde liefde.*”¹⁶ Zijn liefde voor Eline was heel sterk maar toch blijft hij niet eeuwig gehecht aan het verleden en hij krijgt een nieuwe kans op geluk. Voor Eline en Aletta is de liefde altijd het belangrijkste en zij hebben

¹⁵ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 319.

¹⁶ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 566.

geen of weinig andere bezigheden waardoor zij hun verdriet kunnen vergeten en op andere gedachten komen. In Eline Vere's verhaal zijn Otto en Lawrence twee werkende mannen die constant met iets bezig zijn. Neef Vincent heeft de mogelijkheid om te reizen. Aletta's man Jasper is heel ijverig en hij heeft een carrière opgebouwd. Aert Gijsels verlaat Aletta aan het begin van de roman omdat hij zijn eigen dromen wil vervullen zodra er mogelijkheden voor hem zijn die hij aantrekkelijk vindt.

4.4.5 Minachting voor enkele mannelijke eigenschappen

Aletta en Eline ervaren liefde heel diep en even diep zijn emoties en gevoelens die zij koesteren. Als gepassioneerde vrouwen kunnen zij de ongestoorde kalmte en evenwichtigheid van sommige mannen in hun nabijheid niet verdragen. Eline wordt geïrriteerd door de gerustheid van haar verloofde Otto (Couperus 1991:290):

Zijne kalme woorden maakten haar razend. —En jij... jij... jij met je eeuwige kalmte, je eeuwige laconieke kalmte! barstte zij bijna gillend uit, terwijl zij van tafel opstond en haar servet neêrsmet. Ik word er dol onder... onder die kalmte! O, God, ik word er dol onder! Betsy verplettert me onder haar egoïsme, en jij onder je kalmte, onder je kalmte, onder je kalmte, onder je kalmte! Ik, ik... ik kan het niet meer uithouden... ik stik er onder!

Aletta maakt een grote ontdekking over haar man Jasper. Zij denkt dat hij tevreden is omdat zijn liefde voor haar niets anders was dan een kortstondige passie die na een tijd weg was. Zij is er zeker van dat haar man geen echte liefde voor haar voelt (Den Hertog 1941:168):

O, zij haat die evenwichtigheid, dat bevredigd en tevreden zijn van de heer en meester. Maanden geleden, toen hij in zijn eenzaamheid en hartstochtelijk verlangen naar een vrouw, van liefde sprak, heeft zij nog een ogenblik kunnen geloven, dat hij oprecht was. Maar de tijd heeft anders geleerd. Het was geen liefde. Het was een begoocheling, een wanhopig opschroeven van zijn gevoelens, die in de grond niet anders waren dan hunkeren naar bezit en bevrediging.

Er groeit zelfst een soort wraakzucht in Aletta. Zij veracht haar man die vol zelfvertrouwen is en zij zou hem graag laten zien dat hij niet zo zeker van haar getrouwheid moet zijn: “En

*door Aletta's hoofd flitst de gedachte:.... de deftige schepen is niet meer bang voor de dronken soldenier...Maar pas op!*¹⁷ Jasper denkt alleen aan het uiterlijke. Hij meent dat hij als man veel meer waard is dan de oude liefde van zijn vrouw maar Aletta's liefde voor Aert gaat niet alleen om het uiterlijke. In haar ziel is zij nooit ontrouw geweest aan Aert; haar enige echte liefde.

4.4.6 Onbegrensd medelijden - de rol van een vrouw in het leven van een man

Aletta en Eline voelen dat de rol die een vrouw in het leven van een man speelt heel belangrijk is. Zij zijn bereid tot moeilijke beslissingen als het om hun geliefde man gaat.

Aletta trouwt met Jasper Stevens omdat zij als een vrouw die naar Jacatra is gekomen, gewoon trouwen moet. En ook al is zij niet verliefd op hem, is haar medelijden met hem zo groot dat zij toestemt Jasper te trouwen: het medelijden brengt haar tot dit sponaan en bijna onbegrijpelijk besluit.¹⁸ Medelijden is de meest diepgaande emotie van haar. Hoewel zij weet dat het huwelijk haar niet gelukkig zal maken, denkt zij meer aan zijn redding, aan zijn geluk. Zij weet dat zij haar vrijheid alleen kan terugkrijgen als hij zich in de proeftijd misdraagt: *“Tenzij Jasper zich opnieuw misdraagt. Maar daar is weinig kans op. En zij zou op die manier haar vrijheid ook niet willen terugkrijgen.... Niet ten koste van zijn toekomst, die nu misschien wat beter, wat rooskleuriger zal worden.”*¹⁹

Later wordt Aletta ervan overtuigd dat haar echtgenoot Jasper alleen dankzij haar succesvol is geworden. Maar zij wendt zich af van deze belangrijke en rijke man met een positie in de maatschappij. Hij heeft haar medelijden, haar hulp en redding niet meer nodig. Maar er is iemand anders, die haar nodig heeft. Aletta's medelijden met Aert die nu een arme soldaat is, lijkt grenzeloos (Den Hertog 1941:216-217):

Meer en meer wendt zij zich van Jasper af, die reeds zijn doel heeft bereikt, en drijven haar gedachten vol innig mededogen af naar die ander, die haar nu nodig heeft. Zij kan er niet tegen op. Zij wil er ook niet meer tegen vechten, maar geeft zich willoos over aan zondige dromen.

¹⁷ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 230.

¹⁸ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 119.

¹⁹ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 118.

De rol die een vrouw vervult in de redding van een man is volgens Aletta uiterst belangrijk: “Maar wanneer zij met Aert was getrouwd, zou dan hij misschien vooruit zijn gekomen in het leven en zou Jasper dan....? Het is een afschuwelijke gedachte, dat de ene mens moest worden opgeofferd om de ander te doen opklimmen tot een hoge positie.”²⁰ Het geluk dat zij kan meebrengen, het tehuis dat zij als een hartelijke vrouw kan creëren vormen de basis voor de tevredenheid van een man die weer tot zijn ijverheid en zijn later succes bijdraagt.

Ook al is Aletta fysiek zwak en vaak machteloos, zij is altijd in staat tot verzet tegen iedereen die over Aert kwaadspreekt. De dronkaard die nooit gehoorzaam is en door iedereen een schelm genoemd wordt is voor haar een gebroken mens met behoefte aan liefde en vriendschap.

Eline is ook sterk genoeg om haar neef Vincent tegen iedereen te verdedigen. Zij ziet in hem “een slachtoffer van de kleingeestigheid der wereld.”²¹ Hij draagt geen schuld, alles is de schuld van de andere mensen en van de omstandigheden even als in het geval van Aert.

Voor Eline's zuster Betsy en de anderen is Vincent maar een luilak, die met zijn geld niet kan omgaan en die graag gebruik maakt van de gastvrijheid van zijn familie en vrienden. Net als Aletta kiest Eline de partij van een zwakke eenzame man en zij is er trots op: “Eline gevoelde een wreede, romantische voldoening, dat zij voor hem zoo gestreden had tegen Betsy, tegen Otto....”²² Voor enkele ogenblikken is Eline niet meer onder de indruk van Otto's rust en sterkte. Zij volet zich als een heel krachtige persoon die de zwakke Vincent moet beschermen: “De dagen gingen voorbij, terwijl het vermoeden, dat Vincent dien stillen hartstocht koesterde, haar meer en meer zekerheid werd en zij als wegzonk in een vreemd medelijden voor haar armen zieke.”²³ Hierdoor verliest zij Otto en pas later ontdekt zij dat hij haar grote liefde was.

Volgens Aletta is de reddende rol van een vrouw in het leven van een man significant voor de hele maatschappij: “Vrouwen naar Indië!.... God, hoeveel zouden er wel moeten komen om de honderden, die dreigen verloren te gaan, uit hun ellende te verlossen? Want één

²⁰ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 246.

²¹ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 319.

²² Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 291.

²³ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 281.

*vrouw, één eerbare vrouw kan slechts Huiverend wendt Aletta zich af van de deuropening.*²⁴

Eline en Aletta kunnen hun grote plannen om hun mannen te redden die hun hulp zo nodig hebben niet uitvoeren. Aletta vervreemdt zich nog meer van haar man en Eline verliest haar verloofde. Dit is de prijs die zij moeten betalen voor hun onbegrensd medelijden.

4.4.7 Sterk gevoel van getrouwheid aan een man

Beide personages Eline en Aletta blijven ook na een lange tijd trouw aan hun grootste liefde. Eline denkt dat er maar een keer in het leven een echte liefde komt. Verliefd zijn is volgens haar iets anders en het kan vaker gebeuren maar echt van iemand houden komt maar een keer in het leven voor.²⁵

De vrouwelijke hoofdfiguren voelen zich ook verantwoordelijk voor de liefdesrelatie die zij hebben. Het ontrouw zijn aan hun enige echte liefde blijkt voor hen de meest pijnlijke ervaring (Den Hertog 1941:118):

Want de reactie op haar eigen plotseling besluit is niet uitgebleven.... Zij heeft immers Aert Gijssels verraden en haar liefde voor hem verloochend. Dat is de hopeloos ontmoedigende gedachte, die haar uur na uur vergalt en die de toekomst beangstigend somber en uitzichtloos doet zijn.

Haar beslissing om een andere man te trouwen blijft Aletta achtervolgen. Eline maakt dezelfde ervaring mee. Wanneer zij Otto verlaat, weet zij niet dat het een fout is maar later ontdekt zij dat haar eerste grote liefde de enige liefde is gebleven: *“En er kwam een oogenblik, dat ik niet meer wist, of ik van hem hield, dat ik zelfs dacht van een ander te houden, terwijl ik van niemand hield dan van hem. Nu weet ik dat, nu het te laat is en nu ik hem misschien ongelukkig heb gemaakt.”*²⁶

Achteraf kunnen Eline en Aletta zien dat het moment waarop zij onder de invloed van hun omgeving hun geliefde man verlaten (volgens de vrouwen zou het waarschijnlijk ook wel een verraad genoemd kunnen worden), hun leven een wending gaf. Daarna was een echt diep geluk voor hen nooit meer mogelijk.

²⁴ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 247.

²⁵ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 272.

²⁶ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 508.

4.4.8 Mannen als beschermers

Beide hoofdpersonages van de twee romans hebben een trouwe beschermer. Voor Eline is het haar schoonbroer Henk en voor Aletta is het de bootsman Geert Jansz. Beide mannen zijn praktisch gericht, zij zorgen voor zichzelf en ook al schijnen ze niet te veel te geven om gevoelens van de anderen, zij zijn wel gevoelig.

Geert vindt dat *“de liefde is een raar ding en de wijven maken dadelijk alle hens als er het een of ander niet naar haar zin is.”*²⁷ Hij is vaak kritisch tegenover vrouwen: *“Vrouwen brachten niets dan gedonder.”*²⁸ Maar ook al begrijpt hij de gevoelige Aletta niet altijd, hij voelt zich verplicht om haar te beschermen. Aan de boord van het schip waarmee zij naar Jacatra varen beschermt hij haar tegen dronken matrozen. Vanaf het begin wil hij *“een oogje in het zeil houden wat de kleine betrof. Ze zag zo bleek als een versebalie, die met zijn mes aan de mast wordt geprikt.”*²⁹ Geert is er zich sterk van bewust dat hij te maken heeft met een onschuldige en kwetsbare jonge vrouw en ook al wil hij zich als een ruwe, sterke en strenge bootsman voordoen, hij kan niet onverschillig staan tegenover haar duidelijke radeloosheid. Aan het einde van het verhaal probeert hij haar gevoelens te beschermen als hij haar vertelt dat Aert, de liefde van haar leven, gestorven was als een held.

Henk, de man van Eline's zuster Betsy, lijkt heel verschillend te zijn dan Eline. Het lijkt bijna onmogelijk dat hij, een rijke man die van zijn comfortable leven houdt en geen zorgen heeft, de zenuwachtige, overgevoelige en altijd naar iets zoekende Eline zou kunnen begrijpen. Toch wekt Henk haar vertrouwen op, want er is *“iets in zijn stem, in zijn blik, dat haar aantrok, in zijne vertrouwelijke gemoedelijke wijze van zijn, dat haar van steun sprak”*³⁰ Er komen momenten voor waarop het lijkt dat hij de enige is bij wie Eline terecht kan met haar zorgen. Henk beschermt Eline zelfs tegen zijn eigen vrouw die Eline vaak bekritiseert en haar niet probeert te verstaan.

²⁷ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 159.

²⁸ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 53.

²⁹ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 53.

³⁰ Couperus, *Eline Vere* (1991), p. 25.

4.5 *Pessimistische afsluiting*

4.5.1 Verlangen naar rust

Na de strijd voor geluk en liefde realiseren de vrouwen zich dat veel dromen nooit tot vervulling kunnen komen. Nu verlangen de vrouwelijke hoofdpersonages alleen naar rust. Avontuur is niet meer zo aantrekkelijk als kalmte en veiligheid. Op een moment krijgt de lezer een beschrijving van Aletta's toestand die op een wanhopige poging tot gerustheid lijkt (Den Hertog 1941:126):

Zij weet dat het geen liefde is, die haar tot deze overgave heeft gebracht, doch slechts een wanhopig verlangen naar rust. Zij wil niet meer vechten, niet meer denken, niet meer vrezzen voor de toekomst. Zij wil met ketenen gebonden zijn, gemeerd in een veilige haven, en gelooft die door een huwelijk met Jasper te zullen vinden.

Zelfs al de gedachte aan St. Clare brengt wat opluchting in het leven van Eline. Hij brengt rust in haar dramatisch leven en dat lijkt het enige waarnaar zij nog verlangt.

4.5.2 Bitterheid en ongeluk

Geen van de hoofdfiguren van de besproken romans vindt haar liefde, geluk en rust waar ze om vechten. Uit hun teleurstelling vloeit een gevoel van ongeluk, bitterheid en vermoeidheid voor. Aletta heeft gevoelens die wij bijna als haat tegenover de wereld beschrijven kunnen. Zij zijn het gevolg van haar betere (of misschien bittere) kennis van de wereld (Den Hertog 1941:129):

Zij kende de wereld nog niet. Maar nu weet zij zo afschuwelijk veel.... zo ontstellend veel, dat zij niet meer geloven kan in het veilig bestaan van iets, dat echt goed en mooi is.... Haar liefde voor Aert was zo.... En wat is er van geworden? Zij heeft eerlijk gevochten om die liefde zuiver en ongeschonden te bewaren, maar het leek wel of heel de wereld op haar was aangestormd, or er aan te plukken en te trekken, totdat zij haar gevoelens angstig had verborgen, diep, heel diep in haar hart, waar niemand het laatste restantje zou kunnen vermoorden.

Eline gebruikt morfine omdat zij lichamelijk net als geestelijk zwakker en zieker wordt. De thematiek van pijnverdooving wordt gebruikt niet alleen door Couperus maar ook door den

Hertog. Couperus laat de aristocratische Eline Vere morfinedruppels nemen die voor haar gezondheidstoestand fataal worden. Bij den Hertog is er sprake van alcoholmisbruik dat de personages helpt om hun verdriet te vergeten en opluchting te vinden. Aert Gijssels drinkt omdat hij wil vergeten dat zijn leven verloren is toen hij Aletta verliet om naar zee te gaan. Ook proponent Dubbeltrijck en Aletta's vriendin Mari drinken om de ellende van hun leven te vergeten.

4.5.3 Verzoening met het noodlot

Eline heeft een sterk geloof in het noodlot (Couperus 1991:291-2):

Maar wat was dan het leven? Wat was dan een mensch? Een willooze speelbal, die door het noodlot her- en derwaarts geslingerd werd? Zij had gewild; zij wist het zeker, zij had zich willen dwingen, maar zij was zwakker dan haar noodlot en nu... wist zij het... nu was het uit! Het was gedaan... voor altijd; zij was overwonnen.

In een typische naturalistische roman speelt fatalisme een belangrijke rol in het leven van de personages. Eline gelooft dat haar wil niets waard is omdat de omstandigheden, het noodlot de grootste invloed op haar leven hebben. Volgens het *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek* is fatalisme een “wereldbeschouwing waarin het standpunt gehuldigd wordt dat de mens bepaald is door machten of wetmatigheden die zijn leven zodanig bestemmen dat hij daar zelf geen of nauwelijks invloed op kan uitoefenen.”³¹ Het noodlot als fatale macht is bijzonder belangrijk in het naturalisme. In naturalistische romans zoals *Eline Vere* wordt “de onvermijdelijke ondergang van de personages in de eerste plaats verklaard uit de onmacht om zich tegen deze bepalende omstandigheden te verzetten.”³²

Ary den Hertog gebruikt ook een dergelijke voorbeschikking in zijn roman. De hoofdfiguur beschrijft haar ontmoetingen met Aert: “*Het scheen veeleer voorbeschikt, hetzij door de Heer of door de Satan. Elke gebeurtenis in haar leven kon een stukje zijn*

³¹ P.J. Verkruijsse, H. Struik, G.J. van Bork en G.J. Vis, *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. Onder “fatalisme”, 2002 dbnl: http://www.dbnl.org/tekst/bork001lett01_01/bork001lett01_01_0007.php#f017, toegang op 25 maart 2013.

³² P.J. Verkruijsse e.a., *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. Onder “fatalisme”, 2002 dbnl: toegang op 25 maart 2013 (voor URL zie vorige voetnoot).

van een weg, die zij noodwendig ten einde moest gaan.“ Maar wat belangrijker is dan het noodlot zijn de andere personages en conventies van de maatschappij die invloed op haar hebben. Mensen zoals sinjeur Francken, meneer Coen of Jasper Stevens oefenen een grote invloed op haar leven uit en zij veranderen haar plannen.

Of is het noodlot of de andere mensen, er zijn altijd externe factoren die het geluk van Eline en Aletta verhinderden. Eline is ervan overtuigd dat zij onderworpen is aan haar noodlot en dat zij niets ertegen kan doen. De lezer kan zich afvragen of het wel zo is. Is zij maar een hulpeloos slachtoffer of heeft zij de liefde en geluk zelf verwaarloosd door als hopeloos te poseren? Aletta ziet wel dat zij ook een actieve rol kon spelen bij de veranderingen van haar leven: *“Zij is toen bij de eerste vuistslag op de tafel kleintjes in elkaar gedoken en heeft zich geschikt naar de wil van de oppermachtige landvoogd.”*³³ Ook hier kunnen de lezers zich de vraag stellen of zij inderdaad zwak was en uit angst toestemming gaf tot iest wat zij helemaal niet wilde.

4.5.4 Dood als ultieme verlossing

Dood aan het einde van *Vrouwen naar Jacatra* en *Eline Vere* wordt eigenlijk verwacht. In *Eline Vere* sterft de hoofdpersonage zelf en in *Vrouwen naar Jacatra* gaat de grote liefde van de hoofdpersonage, Aert Gijssels dood. Dood is het einde van al pijn, verdriet, hopeloosheid en ook dromen die nooit vervuld kunnen worden. Het lijkt wel een ultieme verlossing van de ellende en een bijna noodzakelijk slot van de dramatische en tragische levensverhalen.

Aan het einde van haar leven krijgt Eline een gevoel van totale troosteloosheid en verlorenheid. Zij voelt dat zij veel goede dingen heeft kunnen doen maar de omstandigheden waren tegen haar. Er is niets meer dat ze kan doen, er is geen kracht meer in haar en zij wil sterven om de ultieme rust te vinden.

Voor Aert Gijssels die aan het einde van *Vrouwen naar Jacatra* vrijwillig sterft, is dood ook een manier om aan alle onoplosbare problemen een einde te maken. Hij loopt ongewapend de vijanden tegen die de stad aanvallen en hij wordt dodelijk verwond. Stervende Aert verteld aan Geert het volgende: *“Ik wilde.... dit allang.... De gelegenheid was er nu.... voor*

³³ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 245.

*het eerst.*³⁴ Voor Aletta wordt hiermee de cirkel gesloten omdat: “*De held van haar jeugd was een held gebleven.... tot het laatste toe.*”³⁵ Het dramatische verhaal gaat niet meer verder. Zij kan Aert niet meer redden, zij hoeft zich geen zorgen meer maken over zijn en haar toekomst, zij moet geen schuldgevoel meer hebben tegenover haar man en hun kind. Met zijn dood is het hele drama voorbij.

³⁴ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 285.

³⁵ Den Hertog, *Vrouwen naar Jacatra* (1941), p. 285.

CONCLUSIE

Ary den Hertog en Louis Couperus hebben een tijdroman geschreven waarin ze een beeld van een bepaalde tijd geven. Beide auteurs werken de psychologie van een hoofdpersonage uit die niet van hun eigen geslacht is. De vrouwen die ze creëren zijn complex en niet altijd makkelijk te begrijpen. Achter hun aantrekkelijk uiterlijk wordt hun innerlijke diepte verborgen. Zij zijn niet alleen overgevoelig, maar ook heel intelligent. Zij zoeken constant naar iets en vaak zijn ze ontevreden over hun bestaan. Deze vrouwen gedragen zich op veel momenten niet rationeel. Hun grote dromen en fantasieën overleven vaak niet de confrontatie met de realiteit. Die wil om een mooiere wereld uit gedachten of herinneringen te creëren kan als gevolg gezien worden van het gevoel onbegrepen te zijn door de wereld. De diepte van de hoofdfiguren wordt door de andere personages onderschat waardoor zij nog meer eenzaam en individualistisch worden.

Toch is de bedoeling van den Hertog en Couperus niet dat van Aletta Bruystens en Eline Vere een prototype van een vrouw te maken. In *Vrouwen naar Jacatra* en in *Eline Vere* zijn er andere vrouwelijke personages die van de hoofdfiguren sterk verschillen. Als een universeel thema kan de strijd om geluk gezien worden die voor bijna alle afgebeelde personages karakteristiek is. Door het creëren van tegenovergestelde en tegelijk tegenstrijdige personages maken beide schrijvers het contrast tussen de figuren duidelijk. De meer praktische mensen kunnen hun geluk, of ten minste tevredenheid bereiken. Een gecompliceerd geluk schijnt niet te bestaan, alleen in eenvoud kan het geluk gevonden worden.

Noch den Hertog noch Couperus maken van de hoofdfiguren moderne vrouwen zoals men ze vandaag zou kunnen verwachten – zij zijn niet onafhankelijk, sterk, doelgericht of zelfbewust. De kern van de vrouwelijke ziel zijn gevoeligheid en het verlangen naar liefde. Ondanks alle teleurstellingen en vervolgens bitterheid blijft hun liefde altijd voortleven.

De meeste lezers van de romans voelen zich hoogstwaarschijnlijk meer aangetrokken door de psychologische motivering van de vrouwelijke personages, toch maken noch Couperus noch den Hertog van hun romans boeken die tegen de mannen gericht zijn. In beide romans werden de positieve invloeden van een man op een vrouw beschreven ook al heeft dit als gevolg dat de vrouwelijke figuren zich zelfs niet (willen) ontwikkelen en in plaats daarvan steeds meer afhankelijk worden van de mannen in hun leven.

Een soort fatalisme en een tragische lijn met dood als gevolg daarvan, karakteriseren beide romans *Eline Vere* en *Vrouwen naar Jacatra*. Noodlot lijkt het antwoord te zijn op vragen waarop er geen antwoord bestaat. Er bestaat een grens tussen voorbeschikking en menselijke activiteiten waarmee wij het leven kunnen beïnvloeden. Er is in beide romans plaats ingeruimd voor nadenken over de hoofdfiguren en hun daden. De auteurs laten de interpretatie aan de lezers over.

In beide romans staan het zoeken naar geluk, ontevredenheid, ongeluk en pijn die uiteindelijk naar dood leiden centraal. Dood, door veel mensen als een ultieme tragedie gezien, maakt het einde aan de tragische levensverhalen in de boeken.

Het is interessant dat het boek *Vrouwen naar Jacatra*, met een bijna onzichtbare plaats in de geschiedenis van de Nederlandse literatuur, een grotere kans heeft om door niet-Nederlands sprekende lezers in Tsjechië en Slowakije gelezen te worden dan de grote naturalistische roman *Eline Vere* die een belangrijke plaats in Nederlandse literatuurgeschiedenis heeft. Het is dankzij het feit dat de historische roman van Ary den Hertog in het Tsjechisch maar ook in het Slowaaks vertaald is.

Ary den Hertog put de inspiratie voor zijn historische roman *Vrouwen naar Jacatra* uit één van de meest boeiende tijdperken uit het geschiedenis van Nederland. Door het gebruik van gedetailleerde beschrijving van het leven en het tot leven brengen van een echte historische persoonlijkheid creëert den Hertog een betrouwbaar beeld van de zeventiende eeuw. De personage van Jasper Stevens kan gezien worden als een voorbeeld van de strijd van het hele Nederland naar een betere en sterkere positie in de wereld en Aert Gijssels is een symbool van de armen die hard werkten en het succes van het land uiteindelijk mogelijk maakten.

Couperus maakt van zijn roman *Eline Vere* een naturalistisch werk door middel van het leven van een zwakke en nerveuze hoofdpersonage te beschrijven. De hoofdfiguur gelooft ook sterk in de determinerende factoren en voelt dat er tegen het noodlot niets gedaan kan worden. Zij is machteloos en laat zich uiteindelijk meedrijven met haar verslaving. Bovendien heeft *Eline Vere* ook sensitivistische kenmerken. De overgevoelige hoofdfiguur beleeft heel intens de momenten wanneer zij naar muziek luistert en heeft een boeiende innerlijke wereld van haar eigen gedachten, dromen en fantasieën.

Om samen te vatten, aan elk van de twee romans kan een plaats in het geschiedenis van de literatuur gegeven worden. De verschillen in de achtergrond en stijl van de twee schrijvers zijn duidelijk maar even duidelijk zijn de parallellen in de afbeelding van de hoofdfiguren.

BRONNEN

BOEKEN

Primaire bronnen:

COUPERUS, Louis: Eline Vere. Amsterdam; Antwerpen: Veen 1991.

HERTOG, Ary den: Vrouwen naar Jacatra. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeverijmaatschappij N.V. [1941].

Secundaire bronnen:

ANBEEK, Ton: *De naturalistische roman in Nederland. Serie: Synthese-stromingen en aspecten* (onder red.v. o. m. R. Bindels). Amsterdam: De Arbeiderspers/Wetenschappelijke Uitgeverij 1982.

ANBEEK, Ton: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers 1996.

BŽOCH, Adam: *Holandské portréty*. Bratislava: Kalligram 2010.

DREES, Marijke Meijer, e.a.: *Nederlandse Literatuur, een studiehandleiding*. Groningen: Martinus Nijhoff 1993.

FONTIJN, Jan: *Leven in extase. Opstellen over mystiek en muziek, literatuur en decadentie rond 1900*. Amsterdam: Querido 1983, pp: 138 – 152, 166 – 184, 202 – 205.

GORP, H. van, e.a.: *Lexicon van literaire termen*. Groningen: Wolters-Noordhoff 1993.

ONLINE BRONNEN

- http://www.couperus-collectie.nl/couperus/language/nl/pid/19/work_id/13/couperus+collectie.html
(16:51, 22/3/2013)

- Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren - <http://www.dbnl.org/>:
 - BORK, G.J. van, D. DELABASTITA, H. van GORP, P.J. VERKRUIJSSE en G.J. VIS: *Algemeen letterkundig lexicon*. dbnl.org 2012.
http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02728.php
(19:06, 21/3/2013)

 - STROMAN, B.: “Ary den Hertog,” *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1960-1961*. Leiden: E.J. Brill 1961.
http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003196101_01/_jaa003196101_01_0010.php
(12:43, 29/12/2012)

 - VERKRUIJSSE, P.J., H. STRUIK, G.J. van BORK en G.J. VIS: *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. dbnl.org 2002.
http://www.dbnl.org/tekst/bork001lett01_01/bork001lett01_01_0007.php#f017
(22:14, 25/3/2013)

- Databáze Národní knihovny ČR (Database van de Nationale Bibliotheek van de Tsjechische Republiek),
http://aleph.nkp.cz/F/YGU8FK8DY7H1MPV864FXNYES32FTKR14HUUI2KG5FHN_Y6FVHLXR-04935?func=full-set-set&set_number=092801&set_entry=000002&format=999
(21:29, 22/3/2013)

- Online database van de Universiteitsbibliotheek in Bratislava

https://ukb.kis3g.sk/cgi-bin/gw_48_1_3/chameleon?sessionid=2012012603073110532&skin=ukb-skp&lng=sk&inst=consortium&conf=.%2Fchameleon.conf&host=kis3g-clas01z3950%2B1112%2BDEFAULT&patronhost=kis3g-clas02z3950%202223%20DEFAULT&search=AUTHID&function=CARDSCR&SourceScreen=CARDSCR&scant1=rom%C3%A1ny%20historick%C3%A9%20&scanu1=21&authid=3563455&authidu=21&elementcount=1&t1=rom%C3%A1ny%20historick%C3%A9%20&u1=21&op1=0&pos=5&itempos=1&rootsearch=BROADCAST,

(13:59, 23/3/2013)

Resumé in het Tsjechisch

Tato bakalářská práce se zaměřuje na dva romány od nizozemských autorů – *Ženy do Jacatry* napsané Arym den Hertogem a *Eline Vere* od Louise Coupera. Ary den Hertog byl autorem dramatických děl a historických románů. Louis Couperus psal především romány a je známý jako naturalistický spisovatel.

Tyto dva romány se odlišují v mnohých aspektech. Hlavním cílem této práce je zachytit paralely v zobrazení hlavních ženských postav. Paralely je možné najít nejenom v opisu jejich charakterů a psychologie, ale také ve vlivu, který na ně mají mužské postavy.

První kapitola prezentuje informace o obou autorech a jejich stylech. Z druhé kapitoly se čtenář dozví o překladech obou literárních děl s ohledem hlavně na překlady do češtiny a slovenštiny.

Třetí kapitola bakalářské práce popisuje příběh obou románů a čtvrtá a nejpropracovanější kapitola vykresluje paralely v zobrazení hlavních ženských postav a jejich životů.

V bakalářské práci je využito mnoho citací, které podpírají uváděné myšlenky.

Resumé in het Engels

This bachelor thesis focuses on two novels by Dutch writers – *Vrouwen naar Jacatra* written by Ary den Hertog and *Eline Vere* written by Louis Couperus. Ary den Hertog was a writer of dramas and historical novels. Louis Couperus wrote mainly novels and is known as a naturalist writer.

The two novels differ in many aspects. The aim of this thesis, however, is to describe the parallels in the picturing of the main female characters. Parallels can be found not only in the description of their characters and their psychology but also in the influence the male characters have upon them.

The first chapter presents information about the two authors and their style. From the second chapter the reader can learn about the translations of both literary works, with the focus on translations into Slovak and Czech.

The third chapter of this thesis describes briefly the story of each of the novels and the fourth and most elaborated chapter states the parallels in the picturing of the main female characters and their lives.

Many citations from the analyzed novels are used throughout this bachelor thesis in order to support the given ideas.

Annotatie

Jméno: Natália Pikulíková

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky FF UP v Olomouci

Název bakalářské práce: Porovnání děl *Ženy do Jacatry* od Aryho den Hertoga a *Eline Vere* od Louise Coupera

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Iwona Piotrowska

Počet znaků: 74 435

Počet příloh: 0

Klíčová slova: literatura, naturalismus, sensitivismus, historický román, interpretace díla, ženská hrdinka, Ary den Hertog, Louis Couperus, Eline Vere, *Ženy do Jacatry*

Krátká charakteristika:

Tématem bakalářské práce je porovnání děl *Ženy do Jacatry* od Aryho den Hertoga a *Eline Vere* od Louise Coupera s důrazem na charaktery a osudy hlavních ženských postav a mužských hrdinů, kteří je ovlivňují.